



היחסים עם מרוקו מתחממים מלמטה

עינת לוי*

מרץ 2020

שנים שאנו מייחלים לקיומם של יחסים חמים עם עמי האזור. יחסים כאלה לא התפתחו גם לא עם מדינות שעמן חתומה ישראל על הסכמי שלום רשמיים. ואולי זה סימן שנדרשת כאן גישה קצת אחרת, כזו שמתחילה דווקא פנימה בחברה הישראלית ומתחברת אל מרחבי הגעגוע שלה, ומשמשת כמצפן שיכול להכווין אל עבר מודל משגשג ליחסים אזרחיים עם מדינה מזרח תיכונית כמו מרוקו. כיום ישראל ומרוקו אינן מקיימות ביניהן יחסים דיפלומטיים רשמיים, מצב שנמשך מאז פרוץ האינתיפאדה השנייה באוקטובר 2000. אלא שמאז כמו גם במהלך השנה האחרונה, נראה שבעוד הקשרים המדיניים נותרים "תקועים", הקשרים האזרחיים החמים שבין העמים ממשיכים להתרחב ולהעמיק.

בתחום המדיני, למרות הרחש הרב סביב "עסקת המאה" וקידום יחסים רשמיים בין ישראל ומרוקו, נראה שמרוקו נותרה זהירה ומסוייגת כהרגלה. וכך, בסדנה שהתקיימה בבחריין בחודש יוני ובה הוצג החלק הכלכלי של תכנית טראמפ, מרוקו אמנם לקחה חלק אך [שלחה נציגים בדרג בינוני בלבד](#). כך עשו גם מרבית מדינות ערב האחרות שהוזמנו לסדנה. במרץ 2019 נפוצו שמועות בנוגע לביקור אפשרי של נתניהו במרוקו, אולם [ממשלת מרוקו הכחישה את העניין](#). בדצמבר הגיע מזכיר המדינה האמריקאי לרבאט ותכנן להיפגש עם מלך מרוקו. שמועות נפוצו על כך שהשניים היו אמורים לדון באיום האיראני ובנרמול היחסים בין ישראל ומרוקו. אך בסופו של דבר, פומפאו עזב את מרוקו מוקדם מן הצפוי ופגישתו עם המלך בוטלה. התגובה הרשמית היחידה בנושא הייתה [הכחשה מצד בכירים אמריקאים](#), שאף האשימו את התקשורת בישראל בהדלפה חסרת בסיס שעניינה אינטרסים פנים-ישראליים ותו לא.

שיתוף הפעולה הכלכלי הרשמי בין ישראל למרוקו מצומצם למדי כשמרבית הקשרים מתבצעים דרך צד שלישי. ראוי לציון הוא ענף התיירות, כשעל פי הערכה, מספר התיירים הישראליים שביקרו במרוקו בשנה החולפת עמד על כ-45,000. התייר הישראלי שבעבר ביקר במרוקו בעיקר במסגרת טיולים מאורגנים, כיום מבקר בה גם באופן עצמאי, מה שמאפשר מפגש בלתי אמצעי בין העמים. הטיסות בין ישראל ומרוקו עוברות דרך יעדי-ביניים, על אף דיווחים לפיהם חברות התעופה "אל על" ו"השטיח המעופף" מתכוונות להפעיל [קו תעופה ישיר](#) בין המדינות. מצב התיירות ממרוקו לישראל, לעומת זאת, נותר עגום, כש [מספר](#) התיירים שהגיעו ב-2019 עמד על כ-3,000 בלבד. המספר הזעום נובע בעיקר משורת החסמים העומדים בפני התייר המרוקאי ובכלל זה הליך בירוקרטי יקר ומסובך, המצריך נסיעות מחוץ למרוקו לשם הסדרת הויזה לישראל.

לעומת זאת, גולת הכותרת הם ללא ספק שיתופי הפעולה האזרחיים, המבוססים על ערכים, זהות ותרבות מרוקאית משותפת ומתקיימים בעקביות ובהתמדה בתחומים כמו מורשת יהודית מרוקאית, מוזיקה, קולנוע, אמנות, ספורט ועוד. הקשרים האזרחיים מתאפשרים בשני מרחבים: הראשון הוא המרחב הפיזי במרוקו, בישראל ובתפוצות המרוקאיות בעולם. השני הוא המרחב הווירטואלי, המאפשר יצירת קשרים חדשים ותחזוק הקיימים, שיח משותף ונראות גבוהה. קהילות הפועלות ברשתות החברתיות מחברות את יוצאי מרוקו סביב געגוע משותף. דוגמה לכך [הן קהילות התייעוד הווירטואליות](#), הפועלות למען תיעוד ושימור מורשת יהודית בערים וכפרים במרוקו. בולטת במיוחד [קהילת יוצאי דמנאת](#), שחבריה ביקרו במרוקו, נפגשו עם ראש העיר ובכירים בעיריית דמנאת, התוו יחד תכניות לשיקום בית הקברות היהודי ולקיום כנס בינלאומי ליוצאי העיר ותעדו את שורשיהם המשותפים.

* עינת לוי היא חוקרת במכון מיתוים ועמיתת מחקר בפורום לחשיבה אזורית. הקימה את "קונקשן למרוקו" כשגרירות אזרחית ופועלת לקידום שיתופי פעולה אזרחיים בין ישראל והמזרח התיכון. עינת היא עמיתה בתוכנית למנהיגות בתרבות יהודית במכון מנדל.

הקהילה יהודית במרוקו היא אחד מיסודות היחסים האזרחיים. במהלך השנה החולפת נרשמו כמה אירועים עיקריים המצביעים על התעוררות בקרב הקהילה. באפריל, מונה הרב יאשיהו פינטו כאב בתי הדין הרבניים במרוקו, מינוי השקול לרב ראשי. באותו חודש, פרסם המלך [החלטה שיש לערוך בחירות למוסדות הקהילה היהודית](#). בחירות מסוג זה לא התקיימו במרוקו 50 שנה ואמורות לספק מענה לבעיית הריכוזיות של מוסדות הקהילה ולהביא להתחדשותה. בדצמבר שודר בערוץ 2M הממלכתי טקס הדלקת נרות חנוכה שהתקיים בקזבלנקה ובו לקחו חלק יותר מ-700 משתתפים. באותו החודש נערכו בעיר אסוויירה להגעתו של המלך כחלק מחנוכת "בית ד'אכרה", מרכז זיכרון לקהילה היהודית באסוויירה, אותו יזם אנדרה אזולאי יועץ המלך.

בזירת הקולנוע בלטו שני אירועים מרכזיים: הראשון, פסטיבל הסרטים הבינלאומי בחיפה, שבתכניתו שולבו שלושה סרטים ממרוקו. כשבוע לפני הפסטיבל נשמעו מצד תנועות החרם במרוקו [קולות מחאה נגד השתתפות הסרטים](#). כתוצאה מכך, בוטלה הקרנת "ללא בית", אך שני הסרטים האחרים הוקרנו כמתוכנן והאולמות היו מלאים עד אפס מקום. האירוע השני התקיים בנובמבר בפסטיבל הסרטים הבינלאומי במראקש, בהקרנת הבכורה של הסרט "בעיניך אני רואה את המדינה שלי" מאת הבמאי כמאל השקאר, המתעד את מסע השורשים מירושלים למרוקו של נטע אלקיים ועמית חיה-הכהן, שני יוצרים ומוזיקאים מישראל. הסרט זכה [לסיקור נרחב וחיובי ברובו בתקשורת המרוקאית](#).

הקשרים בתחום המוזיקה בולטים במיוחד בסגנון האנדלוסי כשמרוקו וישראל הן למעשה מוקדי תרבות מרכזיים במרחב האנדלוסי העכשווי. הכוונה למרחב תרבותי שהתקיים בראשיתו ב"תור הזהב" בספרד, נדד עם המגורשים היהודים והמוסלמים לצפון אפריקה ובמאה העשרים הגיע לישראל עם עליית יהודי מרוקו. הפריחה של המוזיקה האנדלוסית בישראל בעשור האחרון, שבאה לידי ביטוי בהופעתם של הרכבים אנדלוסיים או בביצוע יצירות אנדלוסיות על ידי הרכבים קיימים, יוצרת שפה תרבותית משותפת עם יוצרים ומוזיקאים במרוקו ובתפוצותיה. דוגמה לכך ניתן למצוא באסוויירה, שבה התקיים באוקטובר 2019 הפסטיבל האנדלוסי ה-16, שטקס הפתיחה שלו נערך גם בשפה העברית ובו הופיעו אמנים ומוזיקאים יהודים ומוסלמים מישראל וממרוקו. דוגמאות נוספות הן הופעת להקת "נשות טטוואן" בישראל [בפסטיבל מדטרנה](#) שנערך בנובמבר באשדוד ו**הופעת התזמורת האנדלוסית הישראלית מאשדוד**, בפסטיבל "אנדלוסיאט" בדצמבר 2019 קזבלנקה. התזמורת של אשדוד, להבדיל ממוזיקאים עצמאיים שאינם מייצגים את מדינת ישראל, זכתה לפני כשלוש שנים למעמד של תזמורת לאומית והתואר "ישראלית" נוסף לשמה. גבולות שיתוף הפעולה במוזיקה נחשפו כאשר הופעתו של מרוואן חאג'י, זמר אנדלוסי מפורסם ממרוקו, בוטלה בעקבות סבב הסלמה ישראלי-פלסטיני בעזה בנובמבר האחרון, שעורר ביקורת חריפה במרוקו.

בתחום הספורט מרוקו, בניגוד לתוניסיה ולאלג'יריה, קיבלה את תנאי איגודי הספורט הבינלאומיים ואפשרה לספורטאים הישראלים להתחרות עם סמל ישראל על בגדיהם. בזכות צעד זה מרוקו זוכה לארח תחרויות ואירועי ספורט בינלאומיים ולהנות מהכרה בינלאומית, רווחים מתיירות ומיתוגה כמדינה מארחת. כך, במרץ האחרון התקיימה במראקש תחרות הג'ודו גראנד פרי ובה התחרו עשרה ספורטאים ישראלים. ואכן כשתמנע נלסון לוי וגפן פרימו זכו במדליות ארד התנוסס הדגל הישראלי לעיני כל.

השנה האחרונה ביחסי ישראל ומרוקו ממחישה את הפער שבין גבולותיו הצרים של שיתוף הפעולה המדיני, לבין עומקם והיקפם של הקשרים האזרחיים והתרבותיים בין העמים. קשרים אלה, על אף ייחודם בנוף המזרח תיכוני, אינם ממשים את הפוטנציאל הגלום בהם עקב היעדר תשתית רשמית לשיתופי פעולה ולאור המבוי הסתום בסכסוך הישראלי-פלסטיני. התקדמות משמעותית בתהליך המדיני בין ישראל והפלסטינים תקל על הסרת החסם המרכזי ותאפשר להניח את מה שחסר ביחסים כיום – תשתית מוסדית רשמית לשיתופי הפעולה. רק כך יוכלו הקשרים העמוקים בין המדינות ובמיוחד בין העמים לממש את הפוטנציאל שלהם.